

Bárdos Pál /

MÓZES, AZ EGYIPTOMI

[REGÉNYRÉSZLET]

És másnap reggel Mózeset fölkeresték a héberék vénei, és megköszönték neki a nagyszerű üzletmenetet. A hús ára tízszeresére szökött. És a vének kérelték őt, jelenjen meg a piacon, és áldásos tevékenységét terjessze ki a gabonára és a gyümölcsre is. És Mózes szabadkozott, hogy nem ez volt a célja, és a vének kezüket dörzsölték és bólogattak. Mert előbb Mózes okozott ugyan némi zavart a héberék között, de mióta kezükre játszotta a húsmonopóliumot, összes korábbi hibáját jóvátette. Hát csak szóljon a néphez bátran, minden héber az ő tanácsára vár.

És Mózes abban reménykedett, hátha a félreértés az Örökkévaló javára fordítható. Tévednek a kapzsi kufárok, pillanatnyi érdeküket összekeverik az örök igazsággal. Gyanús körülmény. De kiszámíthatatlan az isteni végzet. A kapzsiság vétke a türelemhez, türelem a figyelemhez, figyelem a megértéshez vezethet. Hát ütni kell a vasat, amíg meleg. Megmutatni az isteni eszme tengerét, akinek csak gyűszűje van, merítsen gyűszűnyit belőle. Akinek vedre van, vedernyit. Apró emberek, apró igazságain át talán el lehet jutni az emberek nagy, közös igazáig.

És Mózes örömmel látta, hogy amint megjelent, tiszteletére elcsitul a morgás a piacon, félkört vonnak köréje a héberék és lesnek a szavára. És amikor beszélni kezdett, meglepetten tapasztalta, hogy megszűnt a karja remegése, és szünetel a dadogás, hogy gyöngye hangja a börtön szenvedései ellenére fölerősödött, és tisztán cseng, mint a hivatásos énekeseké. És elmondta dadogás nélkül, hogy a héberék körülállják majd Szináj hegyét, és a harmadik napon, mikor fölkel a reggel, mennydörgések lesznek és villámlások. És nehéz felhő lesz a hegyen. És a harsona hangja olyan erős lesz, hogy megdöbben tőle az egész tábor. És nemcsak az élő héberék lesznek ott. Ott lesz a hegy körül minden valaha volt ősök. Ott lesz valamennyi utóduk, a világ végtelen végéig, az idők idejéig. És ez a sokaság mind elfér majd ott, akár tenyérnyi helyen. Körül pedig a többi nép apraja-nagyja. Mert parancsolatával minden népet megkínál az Örökkévaló. De a népek fönnakadnak egy parancsolaton: azon, ami úgy szól, hogy: Ne ölj! Hát lehet ölés nélkül élni? kérdezik majd a népek, és ezért az Úr elfordul tőlük. Az Úr olyan népet keres, amelyik nem akar ölni. Nemhogy embert, de barmot se. Rovart se. Az Úr megteremtette az

életet, benne az embert, de a teremtmény föllázadt önmaga, az élet ellen. Az Úr össze akarja békíteni az élet az élettel, mondta Mózes, és ahogy körülnézett, látta, hogy egyre csökken szavai iránt az érdeklődés.

Ezért gyorsan másról kezdett beszélni. És elmondta, mikor megszólal az Úr, elhallgatnak a madarak, még a barom se bóg. A tenger csobogása is megszűnik, a hullámok hangtalanul verik a partfalakat. A futóhomok összeáll, és virág hajt ki rajta. A vérengző vércse megdermed a levegőben, mintha odaszögezték volna és nem csap le a csőre. Szírom se hull, ember se öregszik. Amíg beszél az Úr, a csillagok közti tér zenével telik meg. Az Úr a világ valamennyi nyelvén egyszerre szólal meg, és az egész természet lélegzetvisszafojtva figyeli a hangot.

És akkor közberikoltott valaki. És azt kiáltotta Mózesnek: Hé, te! És a tej árával mi lesz? És Mózes csodálkozó tekintetére elmondta, hogy míg a hús tízszereset, a tej csak ötszörös árat ért el. Ez nem igazság. Így a nép arra kényszerül, hogy levágja legjobban tejelő teheneit. Mi ez az összeviSSzaság már megint?

És Mózes gyomra összerándult, és nem tudott uralkodni hirtelen indulatán, és azt mondta a férfinak: te nagyobb barom vagy, mint a tehened.

És a férfi méltatlankodva fordult szomszédaihoz, hallották-e, milyen sérelem érte. És azt rikoltotta, ismeri ő az ilyesmit. Mózeset lefizették a húskereskedők. És volt a tömegben, aki a férfival érzett, és volt, aki nem. És ebből szitkozódás lett, itt-ott pofon is csattant. És Mózes érezte, fogy az emberekben a türelem, nem figyelnek már rá, és nem kíváncsiak szavaira. Ezért gyorsan belekiáltott a zajba: És kihirdeti isten az ígét. Az első így szól: Én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, aki kivezettelek Egyiptom országából, a szolgaság házából. Értitek-e, héber barátaim, amit mondok? Nem a teremtő, nem Ábrahám, Izsák, Jákob Istene szól hozzátok az első ígében, hanem a felszabadító. A szabadság Istene. A világot alkotó Isten úgy szól majd hozzátok első ígében, mint a történelem Istene.

És akkor kivált a sokaságból egy félmeztelen öregember, botra támaszkodva odaballagott Mózeshez, közel hajolt az arcához, és a felsüketek emelt hanghordozásával ezt kérdezte tőle: És a nyulakkal mi lesz, he?

A történelem Istene szól majd, mondta egész közlőről arcába Mózes.

És az öregember elszáradt, inas karját égne emelve fordult a sokasághoz: Halljátok jóemberek, mivel fizet ki engem? De hisz nekem a nyulak jelentik a megélhetést! Abból tartom a mihaszna családom. Erre felelj nekem te nagyokos, mi lesz ezután a nyulakkal, he?! És tenyerét nagyotthalló füléhez emelte.

Ne legyenek neked idegen isteneid, színem előtt – próbálta Mózes túlkiáltani a zajt. Értsétek meg a szót. Ez azt jelenti, senki se részesüljön Istennek kijáró imádatban. Ne higgyetek többé jó és rossz szellemekben. Ne bízzatok vaksorsban és szerencsében. Ne engedjétek bűbájnak, babonának, és főleg és elsősorban ne tiszteljétek istenként senki emberfiát.

És akkor fölhördült a sokaság. Fáraót se?

És mondta Mózes: senki embert. Fáraó nem isten. Senki ember nem bír földöntúli hatalommal, nem szerezhet általános boldogságot, nem rendelkezhet kedve szerint jószágtokkal, vagyontokkal, gondolataitokkal, életetekkel.

És anélkül, hogy hátranézett volna Mózes, érezte, hogy Fáraó katonái a háta mögé állnak. Várta bordái közé a kést. De nem szúrtak. Csak álltak ott.

És Mózes kutatva nézett szét a sokaságban, és embert keresett. Fölismerhető arcot, emlékezetes alakot, ismerős külsőt. De csak az arcokra kövült port látta, az ismerős lárvaarcot, robottól egyformára görbült testtartást, és éhségtől egyformára fogyott alakokat. Az egyes emberek helyett tömeget látott, és hiába próbálta meggyőzni magát, hogy a tömeg is egyedekből áll. A sok egyed helyén egyetlen zúgó, morgoló, fenyegető tömeget látott, és sehol támogató barát, vagy vitakozó ellenfél, vagy szemmel tartható ellenség. Az egyén lehet okos, buta, félszeg, határozott, gyáva, vakmerő, és még ezerféle, de az arctalan sokaság csak egyetlen őrült, akinek nem lehet elkapni a tekintetét. Mögötte két pribék a késsel, előtte ezerfejű fenevad, fölötte pedig rettenetes megbízása, az égő bokorból előlobogó szózat, mely ellenőrizhetetlen, és végtelen, mint a nagy ég.

És Mózes belekiáltott a sokaságba: Ne készíts magadnak faragott képet, vagy bármely alakot arról, ami az égben fönt, a földön alant és a vízben, a föld alatt van. Ne borulj le előttük és ne szolgálj őket, mert én vagyok az Örökkévaló, a te Istened, a féltve őrködő Isten, aki megemlékezik az atyák bűneiről harmadízigen és negyedízigen azokon, akik engem gyűlölnék. És kegyelmet gyakorlok ezredízigen azokon, akik engem szeretnek, és parancsolataimat megtartják. Ezt parancsolja majd másodjára nektek az Úr.

És kivált a sokaságból egy csöpp ember, és átközödva rohant Mózes felé. És azt kiáltozta: Verjen

meg téged az Örökkévaló, meg az összes többi Isten, hogy ilyeneket fecsegsz. Tönkre akarsz tenni? Kivenni éhes pulyáim szájából a falat kenyeret? Hát mit ártottam én neked? Mivel sértettelek meg?

És Mózes megrendülten nézte az aprótermetű emberkét, akinek arcán az őszinte kétségbeesés könnyei gördültek végig. És vállára tette a kezét: nyugodj meg.

És a férfi félresöpörte Mózes karját, és a sokasághoz fordult: ugye testvéreim, hallottátok ezt az alattomos áskálódást? Soha semmivel se bántottam, mégis ellenem beszél. Most már mi lenne velem, ha erre az eszetlen alakra hallgatnátok?

És Mózes rémülten faggatta: mivel ártottam neked? Mivel bántottalak?

És felelt a férfi: még kérdezed? Kőfaragó vagyok.

És Mózes megragadta őt vállánál, és magához vonta. És csendesen a füléhez hajolt, és belesúgta, hogy ne keltsen feltűnést: félreértettél, kőfaragó. Az Örökkévaló nem téged akart földönfutóvá tenni. Nem a munkádat akarja elvenni. Csak azt parancsolja neked, hogy tekintsd őt szellemi lénynek. Ne véld hideg kővel ábrázolhatóknak.

És a csöpp ember elrántotta magát Mózes közeléből és kiáltozva elvegyült a tömegben. És azt kiáltozta: Mózes a héberek árulója! És azt kiáltozta, hogy Mózes közönséges buzeráns. És azt kiáltozta, hogy minden bajnak a buzik az okozói, bizony isten.

És Mózes utána kiáltott; ne vedd az Örökkévalónak a te Istenednek nevét álságra, mert nem hagyja büntetlenül az Örökkévaló azt, aki álságra veszi az ő nevét. Ez lesz a harmadik parancsolat. Amit kihirdet nektek az Úr ott a hegyen.

Ezt értjük! kiáltott vissza valaki a tömegből. Azt mondd meg, buzi vagy vagy nem vagy buzi? Mert istenemre mondom, nem hallgatok egy rohadt buzi szavára.

És Mózesben meglódult az indulat, amely hajdan agyoncsapatta vele az egyiptomit. De a kiáltozó elvegyült a tömegben, látni nem lehetett. És bujkált helyről helyre, leguggolt, elfordult, hogy ne lehessen felismerni, és arctalanul és alaktalanul és névtelenül kiáltozott: Istenemre buzi! Istenemre buzi!

És Mózes csendet kérve fölemelte karját, és megvárta, míg a tömeg elcsendesedik. És azt mondta nekik: ne haragudjatok rám, héberek, de egyre inkább meggyőztök arról, hogy nem erős oldalatok a gondolkodás. Rabszolgafelügyelők korbácsa alatt hajnaltól napestig robotban éltek, nem is csodálkozhatom, ha ilyenek vagytok. De erre is gondolt Ábrahám, Izsák és Jákob Istene. Hallgassátok, hogyan szól negyedik parancsolata: Emlékezzél meg a szombat napjáról, hogy megszenteljed. Hat napon át dolgozzál, és végezd el

minden munkádat. A hetedik nap azonban szombat az Örökkévalónak, a te Istenednek, ne végezz semmi munkát, sem te, sem fiad, sem lányod, sem szolgálád, sem szolgálónőd, sem barmod, sem az idegen, aki kapuidon belül van. Mert hat napon alkotta az Örökkévaló az eget és a földet, a tengert, és mind ami benne van, és megpihent a hetedik napon; azért áldotta meg az Örökkévaló a szombat napját, és megszentelte azt.

És Mózes várta a tiltakozást, vagy a helyeslést, de a tömeg csak bámult szótalantul. Fejezd be! –kiáltották végül. – Nem értjük!

És Mózes nem értette, mit nem értenek. És arra gondolt, hátha a lángoló csipkebokor, a parancsolatok és jövendölések, mind csak az ő bomlott agyának termékei. Lehetetlen, hogy ennyi bolond között ő, egyesegyedül ő legyen épeszű. És dadogva szólalt meg újra, hogy hé-hé-héberek, de aztán ismét megeredt a szava. Sem férfi, sem nő, sem öreg, sem gyerek, nincs fölmentve a munka alól. A munkátlan, henye élet elpusztítja az egyént és a közt is. De nem szabad örökké dolgozni, mert emberek vagyunk. A tenger hullámai szüntelenül csapkodják a partot, de a tenger nem gondolkodik. A barom szünet nélkül kóborog élleme után, de a barom se gondolkodik. A Nílus minden nap hordozza a sivatag homokját, de a Nílus se ésszel élő emberi lény. A természet forgása örök, de a természet csak maga-magát ismétli meg, szabott minta szerint. Az ember azonban álljon le időnkint, mert a munka eltompítja érzékeit, eltölti az időt, ellopja a gondolkodás lehetőségét. A munka kényszer, és időnként a kényszertől is meg kell szabadulni. A szombat a történelem legnagyobb gondolata. Amellyel megajándékoz benneteket az Örökkévaló. A szombat megtartásával tanúságot teszünk amellet, hogy hiszünk Istenben, a világegyetem teremtőjében, aki nem azonos a természettel, hanem a természet fölött áll, annak alkotója és uralkodója. Az ég és föld teremtésekor az anyag elsza- badult, de az isteni hang rákiáltott: Elég! Eddig és ne tovább! Az embert Isten a maga képmására alkotta, ezért az ember teremtő. De az ő kis világában is kisiklik kezéből az anyag, és azzal fenyegeti a lelket, hogy legyőzi és fölébe kerül. A szombat által, amely emlékeztet a teremtés művére, fel vagyunk ruházva isteni hatalommal, hogy a környezet minden lázadó követelésére azt mondjuk: elég. Így le tudjuk győzni azon anyagi hatalmakat, amelyek elnyomhatnának bennünket. A szombat: örök emlékeztető. Emlékeztet arra, hogy az ember felszabadíthatja magát gondjainak rabságából. Figyelmeztet, hogy az ember szellemi szabadságra, békére és boldogságra termett. A munka – ha magunk vállaljuk, és nem korbács kényszerít rá – előkelő dolog. De még előkelőbb szünetet tartani a munkában, lemondva arról, hogy közben pénzt, eredményt, hírnevet szerezzünk. A szombat nem

naplopás vagy munkakerülés, akkor sem, ha a fáradt testnek jót tesz a pihenés. A szombat gyönyörűség. Hat nap után végre megtölti a héberek házát békével és örömmel. Az anya, aki meggyújtja a péntek esti gyertyát, a világosság angyala. Szünetel szombaton a gyász, Izrael háza megtelik békével, szeretettel, és gondolatokkal. Szombaton külön lelketek lesz, egy szabad lélek. Szombatot tartotok és a szombat megtart benneteket. Értitek-e már?

És a sokaság felelt: Semmit se értünk.

És Mózes fölnevezett az égre, és nagyot sóhajtott. És ezt gondolta: egyszerű parancsokat Uram, ennek az egyszerű népnek. Semmit se látnak, amit szemükkel nem. Semmit se hisznek, ha közvetlen hasznát nem tapasztalják. Hát hogy fog ez a nép elébed járulni a Szináj hegyénél? Hisz ezek önmaguk rabszolgái és rabszolgatartói egyszemélyben! Hisz ezek egyiptomiak szőröstől-bőröstől! Hisz ezek maguk fölé tennék önként Fáraót, hogy legyen, aki gondolkodik helyettük. Hát mit akarsz ettől a néptől, uram?

És az ég nem válaszolt. És semmi jel. És Mózes megreszketett a hőségben, mint akit láz borzongat. És végignézett a sokaságon, és mondta: ha nem értetek a gondolat nyelvén, még érthettek a parancs nyelvén. Halljátok hát, mit parancsol majd ott nektek az Úr, Szináj hegyénél: Tiszteld anyádat és atyádat, hogy hosszú életű légy a földön, melyet az Örökkévaló, a te Istened neked ad. Ne ölj! Ne légy házasságtörő! Ne lopj! Ne tégy felebarátod ellen hamis tanúságot! Ne kívánd felebarátod házát! Ne kívánd felebarátod feleségét, szolgálóját, szolgálónőjét, sem ökrét, sem szamarát, semmit, ami felebarátodé.

És Mózes dacosan szembenézett a sokasággal, és várta, hogy kövekkel dobálják meg, és várta a kést a hátába Fáraó katonáitól, és várta a halált, ami végre fölmenti őt, nem kívánt hivatalából.

És váratlanul röhögő tömeg közepén találta magát, és vállát a nevetéstől dülöngélő katonák verdesték, és ujjal mutogattak rá, és azt mondták, Ó, de nagy sejma, ne ölj, prédikálj nekünk, és a nép körös-körül dülöngélt, úgy hahotázott, tiszteld atyádat, most mondd, miket beszél ez, és a kőfaragó kicsiny ember nevetése a többieket is túlharsogta, úgy hahotázott azon, hogy nem szabad kívánni a más feleségét, és az a parancsolat, hogy ne tegyenek felebarátaik ellen hamis vallo- mást, szájról szájra szállt, mint a legjobb vicc, amit valaha hallottak.

És Mózes, mit tehetett volna ennyi kacagás közt, maga is elvigyorodott, és aztán rémülten meredt az égre, nem csapja-e agyon azonnal egy villám?

És a nép egyre csak röhögve és röhögve lassan eloszlott, és odaballagott Mózeshez a bottal járó félmeztelen öregember, kezét füléhez emelte és a nagyothallók túl hangos beszédével megkérdezte

tőle: nem hallottam, amit mondtál. Mi lesz a kecskékkel, he?

És Mózes a fülébe kiáltotta: És mind a nép látni fogja a mennydörgést, a villanó lángokat és a füstölő hegyet, és látja majd a nép, és megrendül szívében. Majd meglátod, hogy ez így lesz!

De a kecskék... így az öreg.

És Fáraó katonái megragadták Mózes karját, és azt mondták neki: na, gyere te nagy kópé, gyere te viccmester. Parancsunk van, hogy elkísérjünk a palotába. Ott majd eltréfálnak veled.

És elvezették Mózes a palota félreeső szárnyába, ahol belökték az ajtón és magára hagyták. És kis idő múlva bejött egy héber főember, egyike azoknak, akik megcsinálták szerencséjüket Egyiptomban. És szót se szólt Mózeshez, csak intett neki, és titkos ajtót nyitott ki előtte. Az ajtó mögött pedig kincstár rejtett, és a főember biztatta Mózeset, nézzen körül. És Mózes szeme káprázott a temérdek drágaságtól. Hordókban állt az arany, az ezüst, zsákokban a drágakő, de körös-körül a padlón is hevert az ékszer, ömlesztve, számolatlanul. És a főember teletömte zsebét és biztatta Mózeset, vegyen a kincsekből kedve szerint. És azt mondta neki: egy életünk van. Ha Mózes kirabolja a kincstárt, Fáraó üldöztetni fogja a határig. De csak a határig. Azon túl nem lépnek katonái, hiszen az már háborús cselekmény. Ott lépésnyire a határtól Mózes birtokot vehet, széles földeket, temérdek barmot, akárhány rabszolgát, és gyönyörű nők testét élvezve elgondolkodhat azon, jobb-e neki, mintha a héber csúrhét vezetgetné a tikkasztó nap-sütés és éjszakai fagy birodalmában, a fosóhomo-kos sivatagban. És akkor majd Mózes áldja az ő nevét, és Fáraót, és gyermekeire boldog életet hagyhat örökségbe. És a gazdagság ismét kincset terem, és Mózes vissza is fizetheti előbb-utóbb Fáraónak amit ellopott, valójában ez csak közönséges kölcsönügylet, amit szégyellni se kell majd a világ előtt. És Mózes is jól jár, és Fáraó is jól jár, és Egyiptom is jól jár, mert megőrzi szolgálait, és a héberek is jól járnak, mert megtanulják az esetből, hogy a legékesebb szavú vezér is megvásárolható, nem kell fölülni népámító szónokok szavának. Mert a nép nem akkor jár jól, ha maga választ, hanem ha nem haragítja magára jó apját, aki nem más, mint Fáraó.

És Mózes azt mondta, köszöni szépen, de nem kér a kincsekből. Parázzsá lennének a zsebében. Nem vagyokra vágyik.

És a főember fejét ingatta. És haragosan tekintett Mózesre. És mondta: régóta gyanakszom rád, Mózes. Nem az Örökkévaló, de Fáraó küldött szónokolni.

És mondta Mózes: gondolj nehéz börtönömbre.

És mondta a főember: éppen arra gondolok. Ritkán szabadul onnan ember másként, mint embertársainak szerződött árulója.

Szóval besúgónak gondolsz?

És a főember gondosan körülmélt, nem hallja-e más a szavát, aztán Mózes fülébe súgta: sokkal rosszabb.

És csodálkozva kérdezte Mózes. Mi lenne rosszabb a besúgónál?

Az idealista.

És mondta Mózes, hogy nem érti.

És a főember fülébe súgta: régebben néhányan puszta idealizmusból szerették Fáraót. Gusztus dolga. Hanem a többieknek, az ép ízlésűeknek és ép eszűeknek ők adták a kötelező példát. Egymáson tettünk túl Fáraó szeretetében. Ami kínos, faramuci helyzet, magad is beláthatod. Magunk közt szólván nagyon nehéz szeretni Fáraót. Ő erre rájött, és bölcsen létrehozta ezt a kincstárat. Ide időnként belátogathatnak a főrangú urak. Olyan-kor módjával szabad lopni innen. Vagyis a szabad lopás lehetőségéért maradhatunk hűek Fáraóhoz. Ezt mindenki megértheti. És meg is érti. Hanem ha te vissza akarnád hozni a régi módit... hogy már megint szeretni kelljen... én inkább nyugdíjba vonulok.

És Mózes megnyugtatta őt, mondván: maradj nyugodtan meg a tisztségedben. Én annyira utálok Fáraót, hogy lopni se kívánok tőle.

Annyira azért nem kell utálni.

És mondta Mózes: nem kell a piszkos pénzetek.

És a főember mondta: ha nem, hát nem.

És egy másik szobába vezette. Ott ősz szakállú vénember fogadta Mózeset, aki szőnyegen hevert és szakállát simogatva láthatóan töprengett. És Mózes szótlanul várt, nem akarta megzavarni. És az öreg nagysokára észrevette Mózeset, és közölte vele, hogy ő a legnagyobb tudós a héberek között. És Mózes tisztelettel meghajolt előtte. És a tudós megfenyegette száraz ujjával, és ezt mondta: hallottam rólad, Te vagy az a Mózes, aki megtámadtál engem.

És Mózes rémülten tudakolta, hogyan tette ezt és mi módon? És az öreg így felelt: nincs veszedelmesebb az áltudománynál. Te a szombat kérdéséről nyilatkoztál, ami az én szakterületem. Nyilvánosság elé vittél megoldatlan tudományos kérdéseket. Ezzel főbenjáró bűnt követtél el, fiam. Tanácsoltam is Fáraónak, mérges kígyó csípésével végeztessen veled.

És Mózes bevallotta, nem érti mi a bűne.

És a bölcs aggastyán szomorúan csóválta fejét. És mondta: egész életemet arra áldoztam, hogy megtudjam mit kíván az Örökkévaló, hogyan ünnepeljük pontosan és hibátlanul, az ő napját. Mert amíg erre rá nem jövünk, nem szombat a szombat.

És fölmutatott a falra, ahol polcon tekercsek sorakoztak. És mondta: fiam, Mózes. Azt a tömördek tekercset mind én írtam. Egyetlen dologról szólnak, a szombatról. Erre a kérdésre tettem azt

életemet, sőt azt is, ami az életemnél fontosabb, a tudományos reputációm. Fáraó többször kitüntetett munkásságomért, ösztöndíjakat kaptam tőle, még külföldi tudós társaságok is tagságukkal tiszteltek meg. Azzal áztatom magam, hogy nem éltem hiába. Az igazi szombatnak ugyan nyomára se jutottam. A szombat misztérium. Lehet, hogy titkait sosem oldja meg emberi elme. De én elvégeztem, amit véges emberi erő elvégezni tud. Férfiasságom meddőn szikkadt ki papirusztekercsek között. Vagyonomat eltékoztaltam. Napjaimat alázatban és lemondásban éltem. Csak Ábrahám, Izsák és Jákob istenének parancsát kutattam. Nem vezérelt más, csak az áhítat, és minék tagadnám gyöngeségemet, némi emberi és tudományos hiúság. Ami végül Isten akaratából ki is elégtült. Én vagyok a birodalom legnagyobb szombat-szakértője. Ezt Fáraó kőbe vésvé elismerte. Erre jössz te, minden tudományos előkészület és főleg mindenféle tudományos fokozat nélkül, és az én témámról szónokolsz.

És Mózes rémulten kérdezte: na-na-nagyot té-té-tévedtem?

És mondta az öreg: még nem tudom. A besúgók rosszul értett szavaidat összevissza jelentették. Képtelen vagyok elfogadtatni Fáraóval, hogy tudóst csak tudós jelenthessen föl. Fáraó azt hiszi, az pusztá hiúsági kérdés. Nem neki kell hozzá nem értő proosztók jelentéseit silabizálni, és a sok fecsegésből értelmüket kihüvelyezni.

És Mózes úgy vélte, talán egyáltalán nem kellene följelenteni a tudósokat.

És a vénember keserveset sóhajtott. Fialos hebehurgyaság. Följelentés és följelentés közt ég és föld különbség lehet. Ha például valaki arra vetemedne, hogy az én témámba ártsa magát, hogyan lehet az ilyen vakmerőtől följelentés nélkül megszabadulni? Majd a természet hangyák dombjára kötözve megtanulhatja, érdemes-e Fáraótól elismert és mindenkitől tisztelt szaktekintélyek dolgába belebeszélni?

És Mózes kérdezte: én is ott vé-vé-végzem? Akkor inkább a mé-mé-mérges kígyók.

És az agg tudós könnyekre fakadt. És szólt: nem halhatsz meg, édes fiam. Előbb vissza kell vonnod tévtanaidat.

És mondta Mózes: De én oly tudatlan vagyok, azt se tudom, tanaimból mi a téves. Én csak azt mondom, ünnepejük meg a szombatot. A többbit a gyakorlat mutatja meg.

Hát épp ez a tévtan – sírta el magát a bölcs aggasztán –, ne haragudj könnyeimért. Ez csak az öregség. Ok nélkül sírvafakadok. Egyiptom másik legnagyobb tudósának csipás a szeme és csöpög az orra. Hozzá képest szüntelen könnyezésem nem is olyan súlyos csapás.

És Mózes biztosította, az ő korában ez kisebb baj, mint a csipa meg az orrcsepegés.

És az agg tudós zokogva biztosította kollegialitásától, és személyes szeretetéről. Szeretem a fiatalokat – mondta. Övék a jövő. Az eljövendő tudósok följegyzik majd kínhalálod történetét, és megemlékeznek róla, hogy az én tudományos vitapartnerem voltál.

És Mózes megkérdezte, van-e mód a kínhalált elkerülni?

És az agg, miközben szeméből peregtek a könnyek, ezt mondta: nemcsak az öregségtől sírok most már, fele könnyem érted ontom, hisz úgy sajnalom fölösleges halálod.

Talán akkor... mondta Mózes.

Lehetetlen. A tudomány áldozatokat követel.

És mondta Mózes: Furcsa tudomány. Én a szabadságba kívánom vezetni a hébereket. Tolmácsolom nekik az Örökkévaló parancsát a szombatról. Te pedig zokogva kígyók elé vettetsz engemet.

De csak és kizárólag tudományos célból.

És mondta Mózes: ha te időtlen időkig töprengsz a szombat misztériumán, sosem lesz belőle valószínű szombat. Ne haragudj, én tisztelem tudományodat, tisztelem korodat, még tiszteletreméltó külsődet is tisztelem, de úgy gondolom, végső fokon Fáraó használja fel hezitálásod, amely lehetetlenné teszi, hogy a szombatban egyesüljenek a héberék. Nem zavar ez téged, uram?

És felelt az agg: az én tudományom tiszta tudomány. Nem felelhetek érte, mire használják.

No de azért egy egész nép sorsa...

És az agg mondta: nekem nincs népem. Nekem csak tudományom és tudományos rangom van. És mindkettőt megvédem, ebben biztos lehetsz.

És Mózes biztosította, hogy ebben nem is kételkedik.

És az agg tudós szólt: magadra vessél.

És eltuszkolta Mózes a következő szobába.

És fogadta ott Mózes a héberék főpapja, és metsző hangon kérdezte tőle: ki vagy te?

És Mózes felelte, hogy ő Mózes.

És azelőtt hogy hívtak?

Mielőtt?

Mielőtt egyiptomiasítottad a nevedet.

És Mózes bevallotta, fogalma sincs róla.

No szép. És milyen nőt vettél feleségül?

Cipporát. Ő adta nekem az Örökkévalót. Az úgy volt...

Tudom, tudom. Hát fiadat hogy hívják? Ugyebár Gérsonnak? Ami jövevényt jelent. Hát ez vagy te is. Jövevény. Milyen jogon mersz a héberéknek prédikálni?

És Mózes zavarba jött, és azt mondta, őt csak az Örökkévaló...

Tudom, tudom. De te mocskos szájú vagy. Baromnak nevezed az embereket.

És Mózes bevallotta, ilyesmi előfordult.

És beszélnek rólad egy régi történetet. Állítólag

nem kedveled a robottisztartókat, és állítólag fiatal korodban...

És Mózes mondta, hogy az már elévült bűn.

És a főpap fölrikoltott: elévült? Talán Fáraó szerint. Ő megbocsájt, ha érdeke így kívánja. De az Örökkévaló?! És az ő parancsolata, hogy ne ölj! Az is elévült? És akkor még mi évült el? Hirdethetjük úgy az Úr ígét, hogy magunk megszegjük? Vagy van akire vonatkozik a parancsolat, és van akire nem?

És Mózes nézte az öreg pap fenyegetően fölnyújtott ujját, és bár egyébként nem érezte bűnösnek magát, de ahogy így csoportosítva hallotta fogyatkozásait... Hisz tényleg nincs héber neve, tényleg idegen nőt vett feleségül, fiát tényleg jövevénynek nevezte a héberségben, néha valóban gorombán kifakadt és végezetül tagadhatatlan, hogy éretlen kori tette miatt még gyilkos is... Rémülten kérdezte magától, hát hogyan is szemelhetett ki ilyen férget az Örökkévaló, hogy ügyét képviselje, szavait tolmácsolja, és Izraelt Egyiptomból kivezesse? És rádöbrent minden vétke között az a legnagyobb bűn, amit a vádlóan kinyújtott főpapi ujj szuggerál neki, hogy tudniillik ő méltatlan feladatához. Hisz ez a gondolat szembeszegülés a lágoló csipkebokkal.

És Mózes lehorgasztotta a fejét.

És a pap megvetően nézett rá. És ezt mondta: miféle héber vagy te egyáltalán?

És Mózes szégyenkezve kotródott az ajtó felé, amely kinyílt előtte, és ott találta magát Fáraó trónja előtt. És Fáraó vidáman nézett rá, és egy cserepet nyújtott át neki.

És Mózes fásultan kérdezte, ugyan mi az?

És Fáraó mondta, ötven héber aláírásával igazolta, Mózes közpénzeket tulajdonított el.

És Mózes csak a fejét szegte le. Hát még ez is. Sikkasztás.

És Fáraó félretette a cserepet és megkérdezte: nem lesz még elég, Mózes?

Már nagyon elég. Vélte Mózes.

És Fáraó nyájasan megölelte őt és mondta: miért akarod hogy néped szabad legyen, mikor az nem akar szabad lenni?

És Mózes azt felelte, elege van a filozófiai vitákból. Azokban neki még sosem lett igaza. Az elméletek hajlíthatók, a szó csavarható, az érv rugalmas, a vélemény ingatag. Az elméletek végül mindig az erősebbet igazolják.

Bizony ez így van – mondta Fáraó. De ez a manőver a hússal, ez kegyetlen volt. A jó egyiptomiak sok mindennek a hiányát elviselik. Különösen az elvont fogalmakét. De a húshiány nem tartozik ezek közé.

És Mózes úgy vélte, őt végigkergetni az előző beszélgetéseken, szintén kegyetlen dolog volt. Talán a börtönnél is rosszabb.

És Fáraó ezen elmosolyodott. És elégedetten

mondta: Látod Mózes, ez nagyszerű találmány. Te az ellenfelem vagy, választhatok, hogy megöljelek vagy fölhasználjalak? Az előbbiből csak annyi a hasznom, hogy megszabadulok terhes személyedtől. Akkor a te urad, az úgynevezett Örökkévaló küld egy másik megbízottat és nem tudhatom, az nem lesz-e kellemetlenebb nálad? Vagy veszélyesebb. Esetleg unalmasabb. Ami nagy baj lenne, hisz így is elég unalmas reggeltől estig csak uralkodni. No de hagyjuk az én panaszaimat, nézzünk rád pusztán szakmai szempontból. Te vagy az ellenzékem. Rád irányítom embereim haragját. Van aki tehetségtelenül haragszik, van aki tehetségesen. Az utóbbiakat főembereimmé teszem. Azzal, hogy megkülönböztetem őket, létrehozom a hierarchiát. A többiek rájuk irigykednek, fokozottabban törnek magukat az én érdekemben. Ők pedig, mert a hierarchia csúcsára kerültek, ezt a helyzetet tökéletes és abszolút igazságnak igyekeznek feltüntetni. Ennek következtében miután én emeltem ki őket a tömegből, engem dicsőítenek mint az abszolút és a tökéletes igazság forrását. Kiválóságuk föltétele és biztosítéka, hogy az én mindenekfölötti kiválóságomat elismerjék és bizonygassák. Ilyen olcsón lehet elismeréshez jutni annak, aki birtokolja a hatalmat. Te nem gondoltad végig, mit jelent a hierarchia. És engem kisebbitve az ő kiválóságukat vontad kétségbe. Most legalább láthattad az eredményt. Jobban haragszának rád, mint jómagam. És előbb-utóbb akár pusztá kézzel, egészen apró darabokra tépnek. Ami azt jelenti, hogy akkor szabadítanak meg az ellenfelemtől, amikor már én fölhasználtam, őt a saját érdekemben. Ezt jól jegyezd meg, Mózes. Tőlem mindig tanulhatsz valamit az uralkodásról.

És Mózes megköszönte a leckét, és azt tudakolta, ugyan milyen érzelmekkel viseltetik iránta a Fáraó mint magánember. És Fáraó megkérdezte, miért fontos ez.

És Mózes úgy vélte, neki emberi okokból fontos, hogy megtudja, mit gondolnak mások fölé.

És Fáraó arcáról eltűnt a mosoly, és unottan legyintett. Ó, a magánvélemény. Mi az az államérdekhez képest?

De mégis.

És Fáraó hosszan kinézett az ablakon, és lassan, a szót húzva-vonva ezt mondta: Nincs rólad külön véleményem. Lelkem egyik fele utálja a hébereket. Minden hébert személyes tulajdonságokra való tekintet nélkül. A héberek különbözni akarnak. Hol ruhában, hol hajviseletben, hol vallásban. Utálatos emberfajta a héber, kiválik a környezetéből, hivalkodik a héberségével, önző héber érdekeit követi, héberek közül házasodik, és más hébereknek kedvez a lét dolgában.

Értem, mondta Mózes. És lelked másik fele?

Lelkem másik fele utálja a hébereket. Minden hébert, személyes tulajdonságaikra való tekintet

nélkül. A héberek mind hasonlítani akarnak. Ruhában, hajviseletben, vallásban, szokásban ítéletben, utánozzák a környezetüket. Utálatos emberfajta, mert saját eredetét feledni hajlandó, héber társait rútul elárulja, önző érdekből összevissza házasodik. Nincs undorítóbb egy asszimilált hébernél.

És mondta Mózes! Nem sok esélyt adsz ennek a népnek birodalmadban, uram.

Dehogyanem, – élénkült fel Fáraó. – Adok esélyt. Ők lehetnek helyettem a nép ellenségei. A bajok magyarázatai. A hibák titkos okozói. A hébereknek szerepe van nálam. Olykor főszerepe. Nem vagyok velük kicsinyes. De nem is lehetek, hiszen szükségem van rájuk. Ezért nagyon kérlek, ne is fárassz tovább ezzel a pusztába vonulással. Az Örökkévaló, mint láthatod, megkemé-

nyítette szívemet. Itt maradtok. És még valami. Te igen fáradtnak látszottál, mielőtt elém kerültél. Kincstárosom, tudósom és papom ezek szerint halálra kínozta. Te pedig jót tettél velük, mert sápadt arcodra, remegő kezedre való tekintettel magas kitüntetésben részesítem őket. Ők ennek fejében istenvoltomat tanúsítják majd a sokaságban. Erre nagy szükségem is lesz, ebben a húshiányos időben. Engedd meg, hogy megköszönjem neked tett szolgálatodat, és hogy azzal, hogy megjelentél a palotában, ezt a nagyszerű politikai manővert lehetővé tette a számomra. És most elmehetsz. Nem szükséges köszönnünk egymásnak.

És Mózes, legyőzve jó úri neveltetését, amit az egyiptomi udvarnak köszönhetett, csakugyan köszönés nélkül távozott.

Berkes Erzsébet /

TE MEG ÉN ÜLÜNK A VONATON

BÁRDOS PÁL STAN ÉS PAN CÍMŰ REGÉNYÉRŐL

Két férfi üldögél egy árokban, és azt lesi, hogy egy távoli ablakban fény gyúljon. A várakozás unalmát és kínzó gondolataikat úgy próbálják távol tartani, hogy mesélgetik életüket, álvitákat provokálnak, megpróbálják egymást kiborítani.

Már az első percekben kiderül, hogy nem első alkalommal vannak közös leshelyen, s hogy nem ma kezdték a fenti unaloműző játékot. Régebben más volt a nevük – fedőnév –, s bár ugyanannak a szervezetnek a megbízásából, de a világ más pontján és más háborús bűnös után nyomoztak. Most Mengele, a Halál Angyala leleplezésén munkálkodnak, vagyis végzik a távoli ablak megfigyelését. Ez persze csak egyetlen mozzanatocská a Halál Angyala kézre kerítésében és majdani megbüntetésében, ők azonban a feladat egészében nem kételkedve lelkiismeretesen figyelnek. A tanult és elvont gondolkodásra fogékony férfi neve most Stan, a tanulatlan, földhözragadt eszjárásúé – Pan. Az újkori sikereket ért bohócpáros egymáshoz való viszonya itt is megismétli a filmsorozathoz ismert alapviszonyt: okos-buta, mozgékony-nehézkes, kicsi-nagy, úr-szolga, Fehérbohóc-Böggőbohóc, Hacsek–Sajó; vagy éppen a pesti viccekből ismert szereposztást, amikor Kohn és Grün utazik a vonaton.

Bárdos Pál nemcsak a névadással, hanem az

alapszituációval is ősböhöci helyzetet választ: újra és újra megcsócsáljuk a történelmet, az életünk eseményeit, hátha valami tanulságot lehetne belőle kihozni, hátha kiderülne visszamenőleg is az értelme. Ezt az epikai archetípust egy újabb keletű „őselemmel” egyéníti: Stan és Pan zsidók, akik Auschwitz és a deportálások, illetve a pesti gettótól szörnyűségei után belépnek a Szervezetbe, egyéni életüket teljesen föladják, már csak a bűnösök megbüntetéséért élnek. Életüknek a Szervezet ad értelmet, de attól fogva, hogy benne s általa élnek, nincsen emlékeznivalójuk. Egyéni sorsuk, emlékeznivalójuk csak addig van, amíg a sárga csillagot föl nem varrták. Stan addig volt feltörekvő polgárgyerek, húgaival csatározó testvér, apját kritikusan szemlélő kamasz, s Pan csak addig anyját fenntartások nélkül imádó félárva, bandázó falusi, amíg meg nem érkezik egyikükkel a marhavagon Auschwitzba, másikkal nem kezd futárként dolgoztatni a gettó életét szervező tanács. Pan ezért képtelen tovább mondani emlékeit, egyéni élményeit a lágerbe érkezés pillanatától, Stan ezért mesél általánosságokat attól fogva, hogy az Ígért Földjét megpillantotta. Az elébb csak rájuk bélyegzett, az utóbb már önként is vállalt közösség benyeli, személyiségüktől, egyéni sorsuk megélésétől megfosztja őket. Ha csak zsidó vagy, akkor már

oly mindegy, hogy Ping, Hacsek, Stan a neved. Te már nem vagy egyéniség. Mi vagy te? A regény utolsó jelenetében Stan felteszi a kérdést, s maga válaszol, amikor Pan tetovált karjáról leolvassa a számot: 57 822, ez vagy.

Bárdos Pál regényének egésze erről a tömegemberré válásról szól. A láger-tetoválás azonban csak szemléletes betetőzése annak, ami a század emberével bekövetkezett. Mert nemcsak az elhurcolt zsidókból, s a túlélés után egyetlen ügybe temetkezőkből lett arc – és egyéniség nélküli pusztasors. Mengele is fölcserélhetővé szublimálódik. Róla is csak a lágeren kívüli élete szolgáltat egyéni adatokat: éltanuló, középosztálybeli neveltetésű, genetika a kutatási területe. De hogy valóban őt látta-e Pan az elhurcoltakat osztályozó egyenruhás alakokkal szembesülve, valóban övele villant-e össze egy appel alkalmával a tekintetük, s ha felvillan a fény a megfigyelés alatt álló ablakban, akkor tényleg a Halál Angyala kerül-e hurokra – arra nincs semmi bizonyosság. És nemcsak elszemélytelenedett Mengele, hanem bárki Mengele lehet. Stan felidézi azokat az alkalmakat, amikor hamis svájci és svéd menlevelekkel módjában állt sorstársakat menteni. A feladat lázában megfeszített saját édesanyjáról, a döntés hevületében azoknak adta az életmentő papírokat, akik ott és akkor éppen rokonszenvesebbeknek látszottak az ő szemében. Miben különbözött akkor attól az SS tisztától, aki a vagonokból leszédelőket fejbiccentéssel jobbra és balra küldte, azaz barakkba vagy krematóriumba? A bűn mérhető-e azon, hogy az egyik hárommillió, a másik három ember pusztulásáért felelős?

Nem kisebb gondolkodóval, mint Hegellel találja szemközt magát az ekként gondolkodó Stan: egész és rész viszonyában Hegel a részt alárendelte az egész céljainak. Emberek esetében azonban ez többség és kisebbség viszonyát jelenti, s a gyakorlatban azt, hogy a kisebbséget ésszerű feláldozni a többség céljaiért. Így gondolkodva azonban bárkiből vagy bárkiből lehet feláldozható kisebbség! Vallási, faji, osztályérdekek mindig rátalálhatnak a céljaikat keresztező kisebbségre. Most a zsidókra. Aztán a más nemzetiségű, bőrszínű, nyelvű, társadalmi helyzetű vagy éppen a másként vélekedők csoportjára. Bárkiből lehet zsidó! – kiáltja világga Stan. Esély tehát megeleségre is, üldöztetésre is egyként megvan mindenkiben, mert már nem vagyunk én Löwinger, te Kovács János, hanem csak számok, akiket ügyekért mozgatnak.

Az egyszerű eszközökkel, vaslogikával építkező regény végén úgy érzi magát az olvasó, mint Kohn bácsi, amikor a glóbuszt mutatták neki: hol szeretne élni, s ő egy másik földgömböt kért. Mert igaz, hogy Bárdos Auschwitzról és Mengeléről mesél, igaz, hogy két zsidó ül az árokban, s kétszáz oldalon keresztül pilpallal szórakozik, s az is igaz, hogy Európa legnagyobb szégyenéről, a zsidókér-

dés végleges megoldásáról beszélnek a szereplők, ez a regény azonban mégsem csak zsidó regény. Itt a gondolkodás fényében valamennyi olyan eszme megkérdőjelezve áll, amelyik egymással szembehelyezi a köz és az egyén javát. Viszont eddig csak olyan közösségképző ideológiák működtek, amelyek önfeladást követeltek az egyéntől a közösség kedvéért. Még az olyan „kisközösség”-ben is, mint amelyet e regény szereplői alkotnak, csak az egyik eheti meg a halas szendvicset, mert csak egyetlen halas szendvics van. De hát az anyagi javak bőségén múlta etikus mivoltunk? Bányáomlaskor nem a népesebb embercsoportot kell-e előbb vagy egyáltalán kimenteni? Hol marad az egyéniség szabadsága, ha nem választható a rokonszenvesebb?

Aligha szándék nélkül visz bele bennünket ez a dialógusregény abszurd élethelyzeteket boncolva az abszurditás belátásába. A század történelmén eltűnődő embernek nincsen mit választhatnia. Bárkiből lehet üldözött, bárki betöltheti az üldözött szerepét, s bármihez lehet magasztos ideológiát gyártani, minden azon múlik, kinek a kezében van vagy az Uzi márkájú géppisztoly, vagy az életmentő menlevél, vagy a szendvicses zacskó. Hogy ne váljunk-maradjunk „pusztán adat s anyag” a választás lehetőségéhez kell-kellene eljutni, de még az alternatívák felismeréséig sem jutottunk.

Vannak alternatívák?

Hogy így kérdezhessünk, vallja Bárdos, előbb azzal kell tisztába jönnünk: kik is vagyunk voltaképpen? Stan és Pan a történet kezdetén két, identitásában háborítatlannak látszó beosztott. Van feladatuk, sorsuk, múlt- és jövőképük. Az utolsó mondatoknál már abban sem lehetünk biztosak, valóban két személy diskurált-e, s nem egyetlen huszadik század végi intellektus gyötrődte-e végig a század emberének szellemi csődjét. A semmihez érkezünk el, amit nem próbál az író a tabula rasa, a tiszta lappal indulás esélyévé maszkírozni. A végső konklúzió teljes kilátástalanságot jelent. Van azonban ennek a kilátástalanságnak felemelő motívuma: a kétségbeesés méltósága. A végigvitt gondolat merészségéből, a megváltó pótlékok tagadásából, a magányosság kendőzetlenségéből az a részvét süt ki, amit a gondolatmenet végén összeroppanó Pannak, az anyag-embernek mond a szellemi kalandra vállalkozó társ, a gondolkodó Stan: „Ne sírj, Pan. Egész szép neved van.” Ez a kijelentés hűján van minden ésszerűségnek, hiszen hogyan lehetne szép egy sorszám? Hűján van mindennek, amit Stan eddig a személyiség védelmében és esetlegességéről állított. Ebben a buta kijelentésben mégis vigasz van: szép a neved, mert ember vagy. Szépséged nem a számjegyben, hanem ember-jelentésedben van. Kevés ez a szépség? Sok? A gesztus felemelő, hogy a mégoly eszes Stan sem tehet mást: magához karolja – legyen az a mozdulat

bármilyen irracionális is – a másik embert, a másik énjét.

Stan egész észjárása, amely a regényt mozgó vaslogika, ezzel a befejező nyilatkozattal másik szférába emelkedik: ésszerűtlenségétől humanizálódik. Nem az igazság, hanem a másik ember lesz fontossá. Ezzel nyomatékot kap Stan egész idő alatt folytatott agytornája, amelyik a hiábavalóságon túl is tartogat elfogadható gesztust: a nem önmagáért való, a másikat szolgáló tettet. Parányi mozzanat ez, mégis arra mutat, hogy Bárdos képesnek hiszi az embert új közösségek, más elviségen alapuló összetartozástudat megteremtésére.

Bárdos Pál regénye közel két éve jelent meg. Eörsi István méltató sorain kívül alig is figyelt föl rá az irodalmi közvélemény. Mentegetésül mondhatnám, hogy a politikai események eltakarják. Mondhatnám – s ez már mentegetés sem lehet –, hogy ezen a regényen is betelt a fátum: zsidóügynek vélve sokan el se olvasták, akik meg így vették kezükbe, csalódtak: hogyan lehetne feltételezni, hogy bárki lehet zsidó, bárkiből lehet Mengele? De azt is főlemlíthetem, hogy bizonyos szerzőket aranytojást tojó tyúkként ünnepel a kritikusok zárt köre, bármi kerüljön is ki a fészükéből, másokról pedig akkor sem vesz tudomást, ha gyémántot költenek is ki. Bárdos ez utóbbiakhoz tartozik: 1975-ben kiadott életrajzi regénye – *Az első évtized* – alig észrevéve szívárgott el. A *Stan és Pan* az utóbbi évek egyik legerősebb gondolati töltésű magyar regénye. Érdemül sorolhatjuk azt is, hogy bár elvont filozófiai kérdéseket boncol, előadásmódja nagyon is egyszerű, modorában alig is különbözik a frontregényektől vagy az oly népszerű különítményes sztoriktól. Ha volt mintája

egyáltalán, úgy Beckett *Godot*-jával tart rokonságot, a létélményt ő is bohóctréfákkal közvetíti. Jóllehet személyes élményei, sorstudata a zsidóüldözésekkel táplálkozik, nem marad meg ezen a körön belül. Mint minden értékes író, úgy ő is saját tapasztalatai, saját sorstudata modell voltához jut el: egyetemesebb közlendői vannak annál, sem hogy azokat csak egy szűkebb csoport élményének, sorsának láthatnánk. Amit korábbi regényeiben is tapasztalhattunk, az elvont fejtegetésekhez való vonzódás – az most természetes nyíltsággal valósul meg. Nem ürügyet keres a helyzetekben az eszmefuttatások számára, s nem is didaktikus betétek az általánosító eszmefuttatások, hanem helyzet, jellem, cselekmény nyilvánvaló összefüggésének eredményei. Keserű fintora a történelemnek – de e regény történetének mindenképp – hogy a politikai változások következtében napvilágra került múltbeli tények is (gulág, Sztálin–Ribbentrop egyezmény) és a bekövetkezett események is (nemzeti ellentétek kirobbanása, vallási harcoké, a nagyhatalmak alkudozásai, a kommunista pártok összeomlása) igazolják Stan gondolatmenetét. Nem az író akarom ezek főlemlégetésével próféta-színben feltüntetni, de nem árt észrevennünk, hogy a végig gondolt gondolat nemcsak utólag keletkezett művekben, hanem már az események előttiekben tudott számolni az ideológia válságával.

Batsányi kétszáz évvel ezelőtt Párizsra mutatott, hogy elnyomók és elnyomottak számára jövőképet adjon. Bárdos Pál Auschwitzra mutat, ahol üldözöttek vagy üldözőnek lenni egyként gyalázat. Ülünk a vonaton: két héber, két katona, két megfigyelő. Hová érkezünk és milyen minőségben?

Farkas István / KARMEL-HEGY

Megszokott hétvégi kép: vége a munkának – eljött a „rózsanyílás” ideje... „Varda!” „Varda!” hangzik a kiáltás. „Varda!” „Varda!” A gépeket leállították, az osztályozóhengerek nem rázkódnak többé, hogy különböző nagyságú likaikon át kihullajtsák a beléjük omló kódarabokat, zúzalékot. A csillék a sín pályák végén lefékezve vesztegelnek, a vastag füles gumikosarak, kapák, kis- és nagykalapácsok, fűrők szép rendben elraktározva pihennek... Mindenki kapaszkodik fölfele a teherautókra: húsz főnyi kibuci csoportunk a jaguri kocsikra, a „magán” kőfejtők – zsidók, arabok – arra a kettőre, amelyik az ellenkező irányba, Haifa felé tart. „Varda!” „Varda!” A raktárnokok sürgetik az embereket a felszállásra. „Jalla, ja sabbáb!” – kiáltja az öreg arab vízhordóember is. Mindjárt kezdődik

a „varda” – a nyíló „rózsa”, azaz a robbantás... Már fönny kucorgunk az autók ládájában, izzadunk, de fájós izmainkat ellazítva, élvezzük a szellőt, és örülünk a hétvégének. Minden szem hátratekint: lessük a hétvégi látványosságot, ingyen szórakozást.

A kőfejtés karéját a hét elején elkezdi fúrni a fűrösök, hat napon át egyre hosszabb fűrőrudazattal egyre csak fúrnak, végig a bánya szegélyén. A lyukakban aztán a lőmesterek pénteken elhelyezik a robbanótölteteket.

A teherautók zötykölődve, lassan távolodnak: a göröngyös út miatt is, de azért is, mert mindenki látni akarja a „rózsát”: ez a látvány jár, jussa mindenkinek.

Amikor már annyira vagyunk, hogy szemünk